

INTERJÚ

Beszélgetés Tarnóczy Mariann-nal, az MTA Határon Túli Magyarok Titkárságának egykori vezetőjével (1999–2018)

– *Szentendrei vagy, ma is ott élsz. Ott végezted a középiskolát is, a korabeli sajtóból azt is tudhatjuk, hogy tanulmányi versenyeket nyertél, majd a Közgazdasági Egyetemre jártál és tengerhajózási kapacitásszámításból írtad a szakdolgozatodat.*

– Úgy mentem a közgázra, hogy fogalmam nem volt róla, hogy az mi. Gimis koromban elmentem egy pályaválasztási tanácsadóra, ahol Magdi néni nagyon érdekes tesztekkel csináltatott velem és azt mondta, hogy menjek el népművelést tanulni Debrecenbe. Mondom, dehogy megyek én népművelőnek Debrecenbe, elmegyek a közgázra. Jó – azt mondja –, nyugodtan, mert azzal bármit csinálhatsz. A matek és a töri rendben volt, föl is vettek. Azért mentem másodiktól közlekedési szakirányra, mert nyelvigényes szak érdekelt. Szerettem a nyelveket, oroszul és angolul tudtam. A nemzetközisek már akkor nem tetszettek – diplomatafényképekkel, tenisz ütővel stb. jártak. Így inkább a közlekedést választottam. Ott beleszerettem a vízi közlekedésbe, akkor még a közúti szállításnak az átirányítása a dunai hajózásra, a Duna–Majna–Rajna-csatorna, mint közúti tehermentesítés egy nagyon modern dolog volt. Ebben a témában egy barátnőmmel közös TDK dolgozattal még díjat is nyertünk. De aztán nem mehettem a MAHART-hoz dolgozni, bár még a szakmai gyakorlataimat is náluk töltöttem. Ugyanis csak az utolsó percben mondták meg, hogy ott annak érdekében, hogy előre léphess, a hajóüzemet meg kell ismerned, ehhez pedig kell egy hosszú tengeri út. Ahova persze nőket nem visznek. Így aztán maradhattam volna irodai aktakukac. Ezért a közlekedési szakmából semmi sem lett. Hat évig Kaposváron éltem, és közben elvégeztem egy kétéves posztgraduális szervezetszociológia szakot, amit Andics Jenő és Rozsonyi Tamás szervezett. Akkor visszajöttem Budapestre és a BKV-nál mint szervezetszociológus helyezkedtem el.

– *Innen hogy kerültél az Akadémiához?*

– A BKV nagyon jó volt, nagyon izgalmas volt a terep, de 7.10-re kellett járni dolgozni Szentendréről, két kis gyereket egyedül nevelve. Véletlenül összefutva

egy volt csoporttársammal tudtam meg, hogy az Akadémia Tudományszervezési Csoportjából az összes oroszos elment szülni és a KGST vonalra keresnek embert. Egy-két nap múlva be is állítottam Szántó Lajoshoz, az akkori igazgatóhoz az önéletrajzzal. Kért referenciákat az egyetemről és egy hét múlva találkoztunk. Kérdezte: hogy döntött? Hát, mondom, én igent mondanék, ha volna kinek. Na, azt mondja, akkor megegyeztünk. Így kerültem oda 1982-ben és 35 évre ott ragadtam.

– *A KGST országokban szervezett konferenciákon képviselted az Akadémiát. Az orosz nyelvi ambíció, amivel versenyeket is nyertél, honnan jött?*

– Édesanyám a szentendrei szerb iskolában tanított, szerb nyelvtudására alapozva kellett később oroszra tanítania, ezért kellett megtanulnia oroszul, két leckével járt a diákok előtt. Ugyanis a nagyapám görög keleti lelkész volt, Édesapám meg Zágrábban született, katolikusként, de a mi családjunkban csak a nagyszülők, szülők beszéltek egymás között szerbül, horvátul. A bátyámmal már nemigen tudunk a nagyszülők anyanyelvén. Azonban nálunk azóta is két karácsony van, meg mindenképp dupla van, tartjuk az ortodox ünnepeket is, de mind katolikusok vagyunk.

– *Ennek volt valami köze a te későbbi szomszédországi érdeklődésedhez?*

– Nem, Szentendrén ez a sokféleség akkor normális volt. Igazából nem is tudtam, hogy mit csinálnak az intézetben, tényleg egy véletlenül múlt a dolog.

– *Az intézetben milyen kutatásokban vettél részt?*

– Amikor én odakerültem Szalai Sándor, „a nagy öreg” szociológus azzal akart foglalkozni, hogy az egész tudományos minősítési rendszer nagyon nincs a helyén, öregek az akadémikusok, a kutatók későn válhatnak akadémikussá. Nagyon izgalmas volt az együttműködés és az adatgyűjtés is. A Népeségtudományi Intézetből Hablicsek László volt benne és statisztikailag néztük, hogy valaki átlagosan mikor is lesz kandidátus, aztán nagydoktor és előszámításokat végeztünk korfára, szakterületekre. Szalai a kutatás eredményeivel, tolószékéből előadva szembesítette az akadémiai közgyűlést a halála előtt néhány nappal.¹ Sajnos ezzel ez a kutatás véget is ért.

– *Később a női kutatókkal és a fiatalokkal foglalkoztál...*

– Igen, egy Akadémiai Ifjúsági Bizottság, Csurgay Árpád, akkori főtitkárhelyettes, meg Egri Pál tematizálták ezt a kérdést.² Vizsgáltuk, hogy miként érzik magukat az Akadémián a fiatalok, elemeztük az életkori, szakágazati, bérviszonyokat. Erről több publikációnk is megjelent.³ Szóval ezek klasszikus szociológiai, rétegződési vizsgálatok voltak, az én Trabantommal jártuk az akadémiai intézeteket, országszerte.

¹ Szentágothai János: Tudományos közéletünk állapotáról. *Magyar Tudomány*, 1983/6. 421; Az MTA 1983. évi közgyűlésének határozata. *Magyar Tudomány*, 1983/7–8. 599. [599–601.]

² Egri Pál: Az MTA ifjúsági parlamentje. *Magyar Tudomány*, 1982/7. 544; Egri Pál: A fiatal kutatók helyzetéről. *Magyar Tudomány*, 1985/5. 386–389.

³ Tarnóczy Mariann: Társadalomtudományi kutatóbázisunk kutatói bázisának néhány jellemzője. *Magyar Tudomány*, 1984/3. 245–249; Tarnóczy Mariann: Kiválasztás vagy kiválasztódás? *Impulzus*, 1988/8. 38–40.

– Az Akadémián belül mi volt az intézet funkciója? Belső monitorizálásra használták?

– A Kutatásszervezési Intézet döntéselőkészítő intézmény volt, ahol egyrészt tudományszociológiai vizsgálatokat csináltunk, másrészt meg a nemzetközi tudománypolitikát figyeltük. Könyveket adtunk ki a fejlődő országok tudománypolitikájáról, a különböző típusú akadémiák működéséről, valamint tudományági helyzetelemzések készültek: hol tart ez a tudományág Magyarországon, milyen kutatóhelyek vannak, milyen eredményekkel, mi van a világban ezen a területen, merre kéne menni, mire van szükség a magyar szempontból. Az Akadémia vezetése komolyan vette az intézményt, használta azt ott összejött a tudást. Olyan apróságok is voltak, hogy pl. az elnöki-főtitkári beszédek vázlatait Tolnai Marci írta meg, aztán ő lett az igazgató, én meg a tudományos titkár. Később a köztestületi adatbázis feladatai is ide kerültek.

– Összesen hányan voltak az intézetben?

– Körülbelül húszan, de abból talán négyen gazdaságisok. Kis műhely volt. Szalai mellett a nyolcvanas évek közepén ott volt Szántó Tibor, Vidor Ferenc, Egyed Albert. Aztán később, 2011-ben Pálinkás József elnök megszüntette az intézetet.⁴

– Ki kezdte el a határon túli kutatásokat?

– Egyed Albert a vidéki tudományossággal, az akadémiai területi bizottságokkal (Veszprém, Szeged, Debrecen, Miskolc, Pécs) foglalkozott. Innen nőtt ki az érdeklődés a regionalitás, a határon túli magyarok területek iránt, hiszen logikus, hogy regionálisan Szegedhez vagy Debrecenhez a határon túlról könnyebb lenne kapcsolódni. Albert talán a Művelődéskutatóból érkezett, neki akkor már jó kapcsolatai voltak kifelé. Elindultak az utak, még a rendszerváltás előtt jártunk többször Csehszlovákiában és a nagy Szovjetunióban. Végh Laci, Tóth Karcsi, Fodó Sándor voltak a kapcsolatok. Erdélybe is eljutottunk, de valahogy a Vajdaság nem került fókuszba. Vas Zoltán Péter pedig a „Who is Who”-k segítségével elkezdte keresni a nyugati magyar kutatókat. Ő volt a párttitkár, nagyon vonalas volt, de ott az intézetben nagyon sokat és jól dolgozott.

– Te mennyire tudtál más munkákról, Kósa László, Für Lajos összefoglalóiról? A Magyarágkutatóban folyó munkákról?

– Ezekről Alberten kívül Tóth Pál Pétertől tudtam. Ő úgy került a képbe, hogy még Szalai csinált egy olyan bizottságot az életkor, előregedés ügyében, amelybe minden osztály küldött valakit. A IX. osztályt Cseh-Szombathy László képviselte volna, de ő Palit delegálta maga helyett. Engem meg Tolnai Márton tolt előre. Így ismerkedtünk meg 1983-ban. Rajta keresztül aztán Dippold Pétert és az egész magyarágkutatók társaságot megismertük. Aztán jöttünk-mentünk akadémiai kiküldetésben a kis Trabantommal, és általában én vezettem.

⁴ „A hazai tudományelemzés nemzetközi színvonala a magyar kutatás-fejlesztés uniós érvényesülésének is nélkülözhetetlen eleme” Interjú Tolnai Mártonnal, a Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézetének igazgatójával. *Világosság*, 2003/9–10. 3–8.

– *Az Akadémia vezetése hogy fogadta 1988–1989-ben ezeket a „feltáró utakat” majd az Egyeddel közös publikációkat, ami már nem csak helyzetfeltárás volt, hanem a konkrét teendőket is összefoglalta?*⁵

– Benne volt a levegőben, hogy ezt csinálni kell. Nagyon örültek neki, hogy ez a munka az intézetben elindult. Az Akadémia 1990-től választ tagjai sorába külső tagokat, vagyis magukat magyarnak is tartó külhoni kutatókat. Az 1990. májusi közgyűlésen meg is választottak 34 külső tagot. Szeptemberben pedig létrejött az Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságán belül egy albizottság, a Magyar–Magyar Tudományos Kapcsolatok Albizottsága Juhász Gyula vezetésével, aki az OSZK és egyben a Magyarságkutató Intézet vezetője volt. Ő 1993-ig, haláláig vezette ezt a bizottságot, amelynek a vezetését Glatz Ferenc vitte tovább, tagjai voltak Ádám György orvos, Köpeczi Béla történész, Szalay A. Sándor fizikus és Szelényi Iván szociológus. A titkár pedig Tolnai Márton lett, de ő nem szeretett ülésezni, így sokszor engem delegált maga helyett, tudta, hogy terhelhető vagyok. Így kerültem a bizottsághoz amellelt, hogy publikáltam is és egy külön programban pénzt is kaptunk az intézeti adatgyűjtésre és helyzetfelmérésre.⁶

– *Az első, legátfogóbb anyagotok a csehszlovákiai magyar tudományosságról szól. Akkor már ismerték Tóth Károlyék tervezetét az Új Mindenes Gyűjteményben?*⁷

– Az utazások előtt Egyed Alberttel mindent végigolvastunk és célzottan kerestünk meg embereket, pl. Felvidéken Végh Lacit, Varga Sándort, Koncsol Lászlót, Püspöki-Nagy Pétert és Tóth Karsit, akit akkor ismertem meg még a Madách szerkesztőségében. Mi a folyamatos kapcsolatépítést, ennek valamilyen intézményesítését helyeztük a középpontba és közben vittük, küldtük a könyveket, próbáltuk minél több dologba bevonni a csehszlovákiaiakat, kárpátaljaiakat, aztán 90 után az erdélyieket is, de persze sokakat elvitt a politika. Karsit például évekre az FMK, aztán a kilencvenes évek közepétől a Fórum Intézettel visszatért a tudományszervezéshez.

– *Mennyiben jelentkezett fenntartás veletek szemben, mint egy külső szervezet integrátorai iránt?*

– Egyáltalán nem. Nagyon örültek nekünk és egyfajta elismerésnek, emancipációs folyamatnak tekintették az érdeklődésünket: az anyaország végre fogja magát és tudomást vesz rólunk. Ahogy én erre visszaemlékszem, rengeteget beszélgettünk

⁵ Egyed Albert – Tarnóczy Mariann: Magyar tudományosság Csehszlovákiában. *Magyar Tudomány*, 1990. 5. 559–568. Tarnóczy Mariann – Tolnai Márton: A határon túli magyar tudományosság érdekében. Kétezer kutató adatai. *Magyar Nemzet*, 1992. január 30.; Tarnóczy Mariann – Tóth Pál Péter: Magyar tudományosság a környező országokban. *Magyar Tudomány*, 1993/5. 617–618.

⁶ Az OTKA nyertes pályázata. *Magyar Tudomány*, 1993/3. 372.

⁷ Tervezet a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményi rendszerének kialakítására. *Új Mindenes Gyűjtemény*, 1990. 219–232.

a kinti szereplőkkel. Magától értetődőnek tűnt, hogy a tudományos, felsőoktatási, kulturális világ ne szakadjon meg a határnál, hanem folytatódjék, ahol még van magyar nyelvű és tárgyú kutatás, tudomány, az legyen az akadémiai tudományosság része. Akkor az volt a feladat, hogy kitaláljuk, hogy miként is lehet ezt megvalósítani. Első körben felmerült, hogy a magyarországi területi bizottságok bűvkörébe kellene kapcsolni ezeket a határon túli régiókat. Glatz Ferenc kezdetben az Akadémiához kapcsolódó külföldi magyar intézeteket tervezett. Később ezek helyett jöttek létre a szomszédos országokbeli, ma is működő magyar akadémiai tanácsok.⁸ Itt három évtized alatt lépésről lépésre haladt az intézményesülés és ebben volt nekem is egyfajta izgalmas mediátori szerepem.

– *Több összefoglalóban is a határon túli magyar tudományosság integrációját Glatz Ferenchez kötöd, az ő 1989-es miniszterségéhez. Gondolom az ő kultúr-nemzeti szemlélete hozhatta a változást.*

– Ő volt az, aki pénzt tett a program mögé, amikor MTA elnök lett 1996-ban. Előtte itt csak a nagy felbuzdulás volt, de nem volt külön forrás erre, csak az, amit a Kutatásszervezési Intézet költségvetésébe a feltárára, címtár-adatbázis-, kapcsolatépítésre elkülönítettünk, és egy már említett OTKA szerű programból némi támogatás.

– *Hogyan ismerkedtél meg Glatz Ferenccel, hogy lettél a szűkebb stábjának a tagja?*

– Valahol a Vajdaságban találkozhattuk valamilyen rendezvényen. Akkor már ismertem a Históriaban megjelentetett kisebbségi tanulmányait, a kultúr-nemzeti koncepcióját.⁹ 1993 után a határon túli bizottság Juhász Gyula utáni korszakából is ismertük egymást. Tolnai Mártonnal felhívott magához a Történettudományiba, ahol igazgatóként működött, akkor, amikor már rebesgették az ő leendő elnöki pozícióját. Abban az időben nagyon felpörgette a határon túli kérdéssel kapcsolatos dolgokat is, így került sor erre a beszélgetésre, a kérdéssel kapcsolatos eddigi és jövőbeni teendőkről – ahol én taknyosként közöltem vele, hogy épp kezdek kiseretni ebből a témából, mert sok olyasmi történik, amit nem kedvelek... az volt az Antal-korszak nagyon árvalányhajas időszaka. Elnézően mosolygott, hogy na hát, na hát... – később ezt még sokszor a fejemhez vágta. Aztán 1996-ban elnökké választották – és '96 szeptemberében már létre is hozta a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságot. Elnökségének második évében kaptam tőle egy ajánlatot, hogy a KSZI-ből jöjjenek át az Elnöki Titkárságra, elsősorban elnöki programszervezői feladatok ellátására. Hezitáltam vagy egy egész napig – ennyi időt kaptam tőle –, aztán igent mondtam. Ilyen minőségemben a határon túli feladatokat, az MTK EB titkári feladatainak ellátását is tovább vittem. Közel két éven át dolgoztam az Elnöki Titkárságon, kiváló munkatársakkal, az elnök

⁸ Vagyis a Kolozsvári Akadémiai Bizottság, a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, és a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács.

⁹ Glatz Ferenc: Nemzeti kisebbség, tudomány, tudománypolitika. *História*, 1995/3. 2., 22–23.

programszervezőjeként. Rengeteget tanultam ebből a munkából, de nagy volt a szám, kritizáltam, túl léptem a hatáskörömet nem egyszer. De mindenképp akkor alakult ki egy komoly kapcsolatrendszerem, ami később is segített a határon túli napi ügyek, problémák kezelésében, mindenféle bürokratikus útvesztőkben.

– *De közben már építetted a Domus programot is?*

– Azt Szarka Lacival csináltuk 1997 elejétől fogva. Ahogy már mondtam, Glatz elnökké választása után igen hamar megszületett az akadémiai határozat a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság létrehozásáról. Én először ennek az MTK-nak tagja voltam, aztán titkára lettem Szarkával együtt. Tehát két titkár lett. Így később két irányba is ment el a program. 1996 szeptember közepén meg is alakult a bizottság Berényi Dénes akadémikus, fizikus elnökletével. Berényi prof debreceni fizikus volt, az ottani akadémiai bizottság elnöke, egykori MTA alelnök, akkor kutatásértékeléssel is foglalkozott. Glatz bízott benne – nem is alaptalanul, jó kezekbe került ez a fontos testület. Az akkori decemberi rendkívüli közgyűlésre, a Budapestre jövő külső tagokból pedig megalakult a Külső Tagok Fóruma. Glatz egy külön vacsorára invitálta őket a Domus házba, és megindult a kapcsolatépítés. Később ebből az lett, hogy a külső tagok, ha közgyűlésre jöttek, napidíjjal élvezhették az Akadémia vendéglátását Budapesten, és a Külső Tagok Fóruma az évi rendes akadémiai közgyűlések hivatalos, állandó része lett, jobbára a közgyűlés második napján, kedden délután.

Visszatérve a Domus ösztöndíjprogramhoz, 1997 tavaszán megalakult a Domus Kuratórium és meghirdettük a magyarországi ösztöndíjpályázatot. A szálalást az Oktatási Minisztérium, az ösztöndíjat az itteni kutatásokhoz az Akadémia biztosította. Laci vitte a Domust, a Kuratórium titkáráként, én meg a bizottsági – amelyben Szarka is tag volt –, köztestületi és egyéb ügyeket intéztem, az MTK EB titkáráként. Közben a határon túli program „másik lába” is elindult: előbb a Történettudományi Intézeten belül jött létre a Kisebbségkutató Műhely, ami majd 2001-től lett önálló akadémiai intézet. Glatz Ferenc kezdettől fogva fontosnak tartotta, hogy ne csak a határon túli magyarokkal, de a magyarországi nemzeti kisebbségekkel is foglalkozunk.

– *Így ti ketten, titkárok vittétek vállatokon a határon túli programot.*

– Mondhatni, persze sok más közreműködővel. Lacival kezdettől fogva volt egyfajta munkamegosztás köztünk. 1996 és 1999 között nagyon sokrétű volt a finanszírozás, ahogy épült a program, aszerint. Sok szereplős építkezés volt ez: MTA Elnökség, MTA Titkárság, Kutatásszervezési Intézet, Történettudományi Intézet, Kisebbségkutató Műhely, na és az Oktatási Minisztérium. Nagyon nehéz volt mindezt adminisztrálni. Szarka Lacit tudását nagyon becsültem, nagyon szerettem az előadásait, hihetetlen sok minden volt a fejében, de az együttműködés praktikus dolgokra épül. Valahogy nem tudunk együttműködni, mert megbeszéltünk ma valamit, hogy oké, akkor az lila, és akkor másnap reggel beállít, hogy nem, az mégsem az, mégsem úgy, hanem hupikék – valami teljesen más. Én ettől, már

bocsánat, de hülyét kaptam. Rendben voltak a dolgok, csak nagy volt az összevisszaság a szerződésekben, az elszámolások körül is – ami nem csoda. Így aztán jött a kolozsvári Szikszai Mari, aki akkor itt csinálta a doktoriját és rendezte a Várban a Domus adminisztrációt, majd az intézetben is került egy pénzügyes Laci mellé. Nálam, előbb a KSZI-ben, később a Nádor utcában pedig Fedinec Csilla rakta rendbe a kutatói adatbázist, az adminisztrációt, mert az nekem sem volt erős oldalam, de kapacitásom se nagyon maradt rá.

– *Így amikor 1999-ben létrejött az MTA Határon Túli Magyarok Titkársága, annak már te voltál a vezetője.*

– Igen, kezdetben egyszemélyes Titkárság volt, ezt Glatz rám bízta. Aztán lettek munkatársaim, kiváló emberek, kiemelem Kövér Alexet, akivel nyugdíjazásomig együtt dolgoztunk. De ennél fontosabb, hogy attól az évtől kezdve külön soron szerepelt az akadémiai költségvetésben a határon túli tudományos élet támogatása – ezzel együtt a többközpontú finanszírozás szinte végig megmaradt. Az Oktatási Minisztérium 2014-ben, Pálinkás József elnöksége idején átadta az Akadémiának a Domus Házat az Abonyi utcában. Persze rendszeresen meg kellett küzdeni a pénzügyesekkel. Például a Pálinkás korszakban Kotán Attila gazdasági igazgató – aki azóta több intézményben is otthagya a nyomát – csak röhörészett a mi 50–100 ezer forintos támogatásainkon, amik azonban egy-egy kiadványhoz, utazáshoz az adott körülmények között mentőövnek számítottak. A pénzügyesekkel nem csak az összevisszaságok miatt kellett jóban lenni, hanem a folyamatos építkezés miatt is, az új ötletekhez kellett pénzügyes megoldások, segítség. Ezt Szamkó Gabi pénzügyi főosztályvezetőtől, Csomó Pista egykori akadémiai páratlanul nagyszerű pénzügyi nagyfőnök kiváló tanítványától, végig meg is kaptuk.

A kintiekkel folytatott számtalan beszélgetésekből alakult a program, az építkezés, előbb a szállás, a magyarországi ösztöndíj, majd az adott országon belüli kutatásokra a szülőföldi ösztöndíj, a csoportos kutatástámogatás és aztán a műhelytámogatás. Hiszen itt 70-80 ilyen intézményről volt szó. Újra és újra felmerült, ami ma már nevetségesnek tűnik, hogy miként lehet a magyar adófizetők pénzét külföldre vinni és ott felhasználni. Végül valóra vált.

– *Kik voltak azok, akik a határokon túl megfogalmazták ezeket az igényeket?*

– Sokan voltak, a meghatározó figurák Tóth Karsai igazgató a somorjai Fórum Intézetből, az Etnológiáról Liszka József, egy másik fő bázis pedig a Kulturális Antropológiai Munkacsoport volt Biró A. Zoltán vezetésével Csíkszeredában. És persze Csernicskó István, aki ma is fantasztikus kitartással egyensúlyoz a beregszászi főiskolán. Orosz Ildikó nélkül nincs meg a főiskola, ma már egyetem, ugyanakkor Spenik Ottó, később Spenik Sándor nélkül pedig az Ungvári Egyetemen is gyengébb volna a magyar oktatás. Konzultációk, beszélgetések tömkelegéről volt szó, gyakorlatilag folyamatosan, a kinti szereplőkkel, no meg ott helyben a különböző szomszéd várak közöttiekkel.

– *A Vajdaságból?*

– Gábrityné Molnár Irén vagy Káich Katalin, Csányi Erzsike sokat segített, de ott sokkal szűkösebbek voltak a lehetőségek. Igazából a Korhecz Tamás által kidolgozott színvonalas háromnyelvű egyetem létrehozásának elsikkadása a legnagyobb vétek. Bárhol voltam, ahol állami szereplő előfordult, mindig mindenkihez odamentem és mondtam, hogy a vajdasági magyar nyelvű felsőoktatás önálló intézményét létre kell hozni, mert ettől egészen más lesz a vajdasági magyarság helyzete. És akkor mindenki bólogatott, és aztán nem lett soha az egészből semmi. Máig nagyon fájlam.

– *Rendszeresen felmerültek a határon túli közös kutatásokra vonatkozó igények, a magyar–magyar közös kutatások tervei is, illetve persze később az is, hogy miként lehetne a Budapesttől való függő viszonyt „határtalanítani”, de Kontra Miklós vagy Horváth Gyula átfogó kezdeményezései ellenére csak a TERMINI kutatói hálózat jött létre és működik elég hatékonyan.¹⁰ Miért nem sikerült ez más területeken?*

– Volt erre vonatkozó elképzelések, már a Glatz korszakban is. Eredetileg kinti magyar kutatóintézetekben gondolkodtunk – de ez nem volt reális elképzelés, státuszok stb, ez nem ment. Az ezredfordulótól a köztisztületi tagság intézménye kiterjedt a határon túli magyar kutatókra is, több mint ezer külhoni fokozattal rendelkezőt kellett összefogni, a kohéziót ez is hivatott volt segíteni, hiszen, ha vannak külső tagok, akkor miért ne lennének külső köztisztületi tagok? Próbáltunk egy olyan közös stratégiát kidolgozni, amelynek az elemeit az egyes régiókból jöttek, a kintiek határozták volna meg.¹¹ A Szülőföld Alap is támogatott volna egy komoly Kárpát-medencei magyar tudományos együttműködést, ez nagy örömünkre Gémesi Ferencet, az akkori nemzetpolitikai államtitkárt is érdekelte, de aztán a kormányváltással nem lett az egészből semmi. Pedig nagyon bízunk abban, hogy mivel Vizi E. Szilveszter került az új Bethlen Gábor Alap kuratórium élére, így talán támogatni fogja a több évre tervezett, több mint 100 milliós programot. Ez nagyon másként alakult – identitásmegőrző, gulyásfőző programok és hasonlók nyertek támogatást. Végül is ami az Akadémia keretében megvalósult, és több-kevesebb sikerrel mindmáig működik, az a hazai területi bizottságok mintájára 2007-től létrejött szomszédországi akadémiai bizottságok, tanácsok rendszere.¹²

¹⁰ Kontra Miklós (sorozatszerkesztő): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén*. I–VI. kötet. Az első három kötetet az Osiris Kiadó adta ki társkiadókka (1998, 1999, 2000), a IV–VI. kötetet pedig a Gondolat Kiadó, szintén társkiadókka (2012, 2016, 2020); Horváth Gyula (sorozatszerkesztő): *A Kárpát-medence régiói*. I–XV. kötet. Budapest–Pécs: Dialog Campus Kiadó. 2003–2021.

¹¹ *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége. Új közelítés az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság Kárpát-medencei stratégiájában*. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest, MTA MTK Elnöki Bizottság, 2010. 222 p. https://real.mtak.hu/91035/1/MTA_konyv_Magyar-magyar.pdf

¹² Kolozsvári Akadémiai Bizottság, 2007; Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2008; Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, 2013; Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács, 2015.

– *A Glatz Ferenc indította, 1999-ig el nem különített akadémiai támogatás milyen volumenű volt?*

– Eredetileg az egyéni magyarországi ösztöndíjprogram mintegy 15 millió forintot keretül indult, 1997-ben, komoly 100 millióval folytatódott az egykori ún. műhelytámogatási program, az Arany János Közalapítvány keretében és abból indult részben voltaképp a Kisebbségkutató Intézet is – aztán ez nagyon lecsökkent, a közalapítványokat ért elvonások miatt. Külön lehetőség volt még a Bolyai ösztöndíjpályázat, később az OTKA megnyitása a külföldi köztestületi tagok előtt, valamint megemlítendő az Arany János díj, amely kifejezetten a határon túli kiemelkedő teljesítményeket jutalmazta. Az Apáczai Alapítvány mellé – amely elsősorban a szomszédországi magyar oktatást támogatta – nem sikerült létrehozni egy komolyabb összeggel bíró alapítványt, ami kifejezetten a kinti műhely- és programtámogatást, a közös kutatásokat szolgálta volna.

– *Hogyan viszonyultak az MTA elnökei a határon túli kutatók támogatásához, a kapcsolatokhoz?*

– Kosáry mellett Glatz az egyetlen, aki érdemben foglalkozott ezzel a kérdéssel.¹³ Kosáry az új akadémiai törvénnyel, 1990-ben a külső tagság intézményével, majd az albizottság létrehozásával megnyitotta az utat az integráció előtt. Lehetőséget adott arra, hogy itt akkor most egy más világ induljon, de ő maga ezzel a kérdéssel nem foglalkozott. Glatz már az elnöksége előtt is mint miniszter, majd mind történész is törődött a kérdéssel és az elnöksége alatt kiemelten kezelte a határon túli ügyeket. Vizi E. Szilveszter senkit nem bántott, senkit nem tett tönkre, ő inkább reprezentált, vitte a tradicionális elnöki szerepet. Elnöksége alatt jött létre a Nyugati Magyar Tudományos Tanács 2003-ban. Pálinkásnál is inkább akkor jött elő ez a téma, amikor mutatni kellett kifelé az MTA határon túli elköteleződését, mindenesetre 2014-ben az ő elnöksége alatt került az Akadémiához a Domus Ház, komoly felújításra is sor került. Az Akadémia a Pálinkás korszakban, Kindert Judit vezetésével, igen bürokratikusan, mint egy minisztérium, úgy működött. Akkoriban nagyon rossz néven vettek bármilyen alulról jövő kezdeményezést. Ez nem csak a határon túliakkal szemben járt negatív következményekkel, hanem az egész akadémiai működésre kihatott. A tudományos osztályok úgy működtek, hogy volt osztályelnök, osztályelnök helyettes (akadémikusok, akik valahol tanítanak, kutatnak), és volt egy tudományos titkár, aki félállású volt általában, volt egyetemi vagy intézeti státusza, tehát rendes kutató ember volt, plusz egy titkárnő vagy titkár. Így állt föl az osztály és ebből vették ki a tudományos titkárt. Tehát a lelkét vették el, mert az elnök, elnökhelyettes nem foglalkozott túl sok mindennel, aki meg ott volt, mint adminisztrátor, hát az meg nem rendelkezett ehhez kompetenciákkal. Egy csontváz lett az egész testület, megszűnt a tudománypolitikai jellegű gondolkodás,

¹³ Kosáry Domokos: Az MTA és a környező országok magyar tudományossága. *Magyar Tudomány*, 1993/5. 618–622.

az elemzések stb. A köztestületi tagsági jelentkezések elbírálásával kellett foglalkozniuk az osztályoknak, miközben a köztestületi tagság a törvény szerint automatikusan jár, ha valaki kéri és megvan a PhD fokozata. Amúgy a köztestületi tagság anno annak érdekében született, hogy ne mondhassák, hogy az Akadémia öregurak gyülekezete. Egyébként nagyon helyesen, az MTA visszatért a régi, nyakakadémiai gondolathoz – de ennek tartalma kevésbé volt végig gondolva.

– *A Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság vezetői hogy kerültek kiválasztásra?*

– Berényi Dénes debreceni fizikust, aki kutatásértékeléssel is foglalkozott, Glatz választotta ki. Ő nagy energiával dolgozott elnökként 1996 és 2006 között. Külön vezetett egy tudományos vizsgálatot a támogatások hasznosulásáról.¹⁴ Berényit Görömbei András követte, gondolom a kinevezésében a kutatási területe, a határon túli magyar irodalmak és a debreceni személyes kapcsolata Pálinkással is közrejátszott. Görömbei egy konfliktuskerülő ember volt, nem szólt bele a dolgainkba, de nagyon támogató, nagy munkabírású és rendkívül tisztességes volt. Volt egy kárpátaljai plágium ügyünk, ahol messzemenően kiállt a sértett mellett. Kocsis Károlyt pedig a bizottság és a tikárság javasolta, ő igen régóta, 2011 óta regnál.

– *A szomszédországi területi bizottságok létrehozása mennyiben váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat?*

– Annyiban igen, hogy ezáltal létrejöttek olyan testületek, amelyek regionálisan legitim akadémiai partnerek lettek a tudomány- és a támogatáspolitikában, integrálhatták az adott ország magyar tudományosságát. Azon az eredeti elképzelésen, hogy intézeteket, kutatóhelyeket hozzunk létre, túlment az idő – akkoriban nem is volt reális, ahogy már szó volt róla – hiszen a határon túli magyar felsőoktatás fejlesztése révén (Komáromban, Beregszászon, Nagyváradon, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön) több száz egyetemi állás jött létre. Itt most olyan belső integrációs, kooperációs problémák merültek fel, amelyeket Budapestről nem lehet megoldani, pusztán törekedhettünk arra, hogy ezeket helyben kezelni tudják. Ilyen a komáromi Selye Egyetem és a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem kapcsolata, Erdélyben a BBTE és a Sapientia kapcsolata, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Kolozsvári Akadémiai Bizottság viszonya, egy egyesület és egy tudományos köztesület viszonya, Kárpátalján az Ungvári Állami Egyetem és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem magyar oktatóinak kapcsolata, mindenütt más és más az egyes országok tudományosságába

¹⁴ A Berényi Dénes vezette *A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulások* kutatási program eredményei: *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi támogatásokról*. Szerk. Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa, Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2005. <https://mek.oszk.hu/17100/17136/17136.pdf>

való integráltsága, Vajdaságban pedig ott vannak a Szabadka – Újvidék ellentétek, a magyar egyetem hiánya és a megállíthatatlank tűnő elvándorlás.¹⁵

– *Mennyire találkozott azzal a kritikával, hogy az MTA támogatás egyfajta kolonizációt jelent a határokon túlra?*

– Voltak ilyen kritikák, de valójában a Domus ösztöndíjaknál és a műhelytámogatásoknál is megpróbáltuk bevonni a döntésekbe, sőt, a kiírásokba a határon túli szereplőket, folyamatos kapcsolattartás révén, előzetes véleményezésekkel. Ezek el-elűntek, annál is inkább, mert az akadémiai támogatások sokáig nem nőttek, miközben más pályázati lehetőségek is megjelentek az egyes szomszédos országokban, főleg természettudományi területen.¹⁶

– *Az MTA szomszédországi akadémiaikkal fenntartott kapcsolataiban mennyiben jelent meg a határon túli magyar támogatás mint téma?*

– Meglehetősen formálisan; szívélyesek voltak a kapcsolatok, de nem igazán volt tematizálva, amíg erre nekem rálátásom volt. A területi bizottságok létrehozásakor, jelesebb eseményeiknél meghívtuk az ottani akadémiai vezetőket is, részükről nem volt semmi gond ezzel az építkezéssel. A kinti pályázati kutatási programokban a külső tagok és a külső köztestületi tagok tevékenyen részt vettek. Magyar nyelvű és tárgyú kutatásaikra pedig az MTA volt a támogató. Ezzel együtt is tényleg hidat képeztek, jó esetben eredménnyel.

– *A 2018-as nyugdíjazásod óta mit csinálsz?*

– Jól érzem magam a bőrömben. Vezetem az Ökoparty filmklubot Szentendrén, havonta vetítünk, utána körbejárjuk a témát, beszélgetünk. Még aktív akadémiai dolgozó időmben elvégeztem egy humánökológiai képzést, régóta izgatnak a környezetvédelmi témák és a vetítések utáni beszélgetésekhez, a szakértők eléréséhez kiváló háttér az akadémiai 35 éves munkaviszony.

Az interjút Bárdi Nándor készítette

¹⁵ 2017-ig az MTA határon túli tevékenységének összefoglalását adja: *A nemzet mint tudományos közösség. Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága 1996–2016*. Budapest: MTA MTK, 2017. https://real.mtak.hu/35052/1/MTA_mtk_2016_FCs_u.pdf

¹⁶ A Domus program eredményeiről: *DOMUS 25 A Magyar Tudományos Akadémia határon túli ösztöndíjprogramja*. Szerk. Kontra Miklós – Morvai Tünde, Budapest: MTA, 2023. https://mta.hu/data/cikkek/105/1059/cikk-105940/Domus25_online_v2.pdf